

ELS BONS USOS ES PERDEN
 (SOBRE EL «PETIT DICCIONARI
 FRASEOLÒGIC CERDANIÀ»)¹
 (Ponència)

1. INFORMACIONS PRELIMINARS

L'any 1502 un tipògraf alemany, Hans Rosenbach, va imprimir a Perpinyà un petit diccionari, o més aviat una guia de conversa, que portava el títol *Vocabulari molt profitos per aprendre Lo Catalan Alamany y Lo Alamany Catalan* (cf. Stegmann 1991). Es tracta d'una obra que testimonia que el català en aquella època era la llengua habitual del país i que els estrangers consideraven útil el seu coneixement. Cinc-cents anys més tard, el català a la Catalunya del Nord està seriosament amenaçat, encara que sortosament és molt menys caigut en desús del que hom podria suposar. El treball que presento aquí i que es pot descarregar de la meua pàgina web (<http://morvay-k.web.elte.hu>) té el títol «*Els bons usos es perden. Petit Diccionari Fraseològic Cerdanià*», serà citat en aquesta ponència com a *PDFC* (Morvay 2006a). Es tracta d'un recull que documenta els fraseologismes emprats a les *Contalles de Cerdanya* (Cerdà 1977 i 2001), obra de l'escriptor nord-català Jordi Pere Cerdà, pseudònim literari d'Antoni Cayrol.

L'adjectiu «cerdanià» pot despertar certs dubtes, ja que es podria interpretar com una referència a usos individuals de l'autor esmentat. Segurament es poden trobar també exemples d'aquesta mena al llibre com és ara la «dita» {u.p. *(hi) deixa les banyes* <en una empresa atrevida>} —vegeu al respecte l'article corresponent del *PDFC*—, però en la majoria dels casos es tracta de combinacions de paraules estables —unitats fraseològiques (UFs)— conegudes també en altres contrades, encara que una part important del material reunint al *PDFC* no sigui recollit pel *Diccionari de la llengua catalana* de l'IEC (*DIEC*). Vaig preferir utilitzar al títol l'adjectiu suara esmentat, davant la complexitat de la poc investigada fraseologia dialectal catalana en general i davant de l'exigu coneixement que tenim del material fraseològic emprat als parlars de la Catalunya del Nord. A les meves publicacions anteriors sobre el tema vaig fer ser-

1. Aquesta ponència s'ha realitzat dins els marc del projecte HUM2005-01330/FILO, «Base de datos sobre refranes del calendario y meteorológicos en la Romania».

vir el terme «rossellonès» —com ho fan també altres investigadors— per referir-me a la totalitat de les terres i a totes les variants lingüístiques catalanes de la Catalunya del Nord sota administració francesa des de fa més de tres-cents-quaranta anys. Aquesta vegada, però, he considerat que podria semblar incongruent titllar de rossellonès el llenguatge emprat per un autor cerdà. Pel que fa al terme *rossellonès*, veg. les observacions de Joan Veny (Veny 1993: 50-51) i l'article corresponent del *Diccionari de les llengües d'Europa* de l'Enciclopèdia Catalana (Badia i Capdevila 2002). Respecte a la denominació *Rosselló* i *Catalunya del Nord*, cf. l'article *Rosselló* del «Diccionari Enciclopèdic» (DE) de la mateixa editorial. Per conèixer els trets característics del català parlat a la Catalunya del Nord, veg. Veny 1993, 50-73.

2. ANTONI CAYROL (JORDI PERE CERDÀ) I LA SEVA OBRA

2.1. *La producció literària de l'autor*

Antoni Cayrol, un polifacètic escriptor autodidacte (nascut el 1920 a Sallagosa), va exercir diferents oficis: va treballar de carnisser, de llibreter. El 1960 va participar en la fundació del GREC (Grup Rossellonès d'Estudis Catalans). Durant anys va dirigir la revista *Sant Joan i Barres* i va iniciar la publicació de l'*Almanac Català Rossellonès*. A partir de 1980 es dedica exclusivament a la creació literària.

Com a poeta Cayrol va publicar els reculls *La guatlla i la garba* (1951); *Tota llengua fa foc* (1954/1955); *Obra poètica* (1966); *Dietari de l'alba* (1988), *Poesia completa* (1988) i dues antologies poètiques amb versions franceses (traduïdes per André Vinas): *Paraula fonda, sens profund* (1997); *Suite cerdana* (2000).

Com a dramaturg va publicar *Angeleta* (1952), *La set de la terra* (1956) i un recull de la seva *Obra teatral* (1980). Les seves obres van ser representades en diverses ocasions. Com a prosista va publicar les següents obres: *Contalles de Cerdanya* (1960, 1977); *La dona d'aigua de Lanós. Contalles de Cerdanya* (3a ed. augmentada: 2001); *Collocació de personatges en un jardí tancat* (1984, 2a ed. augmentada: 1990); *Cant alt. Autobiografia literària* (1988); *Passos estrets per terres altes* (1998).

Jordi Pere Cerdà va guanyar els premis següents: 1985, Crítica Serra d'Or (contes), per *Collocació de personatges en un jardí tancat*; 1989, Literatura Catalana de la Institució de les Lletres Catalanes (poesia) per *Poesia completa*; 1995, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, concedit per Òmnium Cultural; 1999, Premi Nacional de Cultura (literatura) per *Passos estrets per terres altes*. L'escriptor va obtenir també les condecoracions «Croix de Guerre» (1944) i Creu de Sant Jordi (1986). El 1977 l'obra de Jordi Pere Cerdà ha estat objecte d'una tesi: Alain Laguarda *L'œuvre de Jordi Pere Cerdà et la nouvelle conscience catalane en Catalogne-Nord (1952-1969)*.

Per conèixer millor l'obra de Cayrol/Cerdà es pot consultar els textos de les intervencions fetes al Colloqui organitzat per l'ICRECS de la Universitat de Perpinyà: «Jordi Pere Cerdà - literatura, societat, frontera». Osseja-Llívia, 28-30. 09. 2001 (cf. *Actes* 2004). Darrerament una plataforma cultural de la Catalunya del Nord proposa presentar Jordi Pere Cerdà al Premi Nobel (cf. *El Punt* —edició perpinyanenca— del 14 al 20 de gener del 2006, p. 3).

2.2. *Les «Contalles de Cerdanya»*

A la nova edició del llibre tenim tretze contalles. A l'*Advertiment* que les precedeix l'autor diu: «Permeteu-me de donar les gràcies a les persones —són dones, elles totes—, que em van fer el regal d'aqueixes contalles. Són: la *Maria Subirà*, de Nahüja, dita La Pastora, per: “Els tres germans i la filla del Rei”, “El cas d'uns pagesos que volien fer treballar un mosso sense cobrar”, “En Pere del flaviol [sic]” (N. B. A la Taula —on la numeració de les pàgines corresponents a les contalles apareix errada, aquest títol està escrit com a “En Pere d'en flaviol”), “El toro Colom”; la *Teresa Clot*, de Puigcerdà: “La dona més feliç del món”, “La nena, el gall i el dimoni”; la *Rosa Duran*, de Dorres: “El casament de la filadora”; l'*Àngela Coll*, de Llo: “Les nou veritats de sant Martí”; la *Maria Clerc-Peix*, de Sallagosa, nada a Fontpedrosa: “D'un bergant i d'un bon home”, “Les tres Maries”, “El toro Colom”, “La dona lloba”, “La dona d'aigua de Lanós»» (cf. Cerdà 2001, 13-14). Fora de les mencionades, a la nova edició tenim encara la contalla «D'un porc que no era un bou, venut sense diners que va fer ric el qui el perdé» que, segons la informació de l'autor, també va ser recollida de la Maria Subirà, de Naüja, dita La Pastora.

2.3. *El llenguatge de les «Contalles de Cerdanya»*

Ateses les meves limitacions —desconeixement de les varietats dialectals nord-catalanes; poques nocions del francès— no puc realitzar, o no puc realitzar sol, l'anàlisi lingüística del material recollit en el PDFC. Haurien de ser els nadius, catalanoparlants dels dos vessants dels Pirineus, els que desenvolupessin el tema, presentant els trets característics del llenguatge emprat a les obres de Jordi Pere Cerdà. El primer pas ja està fet: Miquela Valls va enllestir un estudi del lèxic de l'obra narrativa en prosa de creació pròpia de Jordi Pere Cerdà —sense incloure-hi les *Contalles* (Valls 2001/2004: 71-101). L'autora explica al respecte:

Proposar-se l'estudi del «lèxic de l'obra narrativa en prosa de creació pròpia» porta en si limitacions que cal tenir presents:
— obra en prosa i no poesia (...).

- obra narrativa en prosa de creació pròpia, deixant així de banda les *Contalles de Cerdanya*, les quals, bo i representant l'entrada en narració de Jordi Pere Cerdà, deuen molt a la literatura oral. I aleshores tornar a les informadores el que els pertany i a en Cayrol el que és seu ultrapassa les nostres capacitats lectores.
- lèxic, i no morfologia i sintaxi; perquè vist a l'engròs, no semblen pas tan afectades com en el mateix lèxic per l'entorn idiomàtic de l'autor. (...)
- limitacions pròpies d'una servidora» (Valls 2001/2004: 73).

Sense poder aspirar a realitzar una caracterització detallada, enumeraré a continuació alguns dels trets del llenguatge de les *Contalles...* utilitzant preferentment exemples que apareixen en la contalla «D'un porc que no era un bou, venut sense diners que va fer ric el qui el perdé» (Cerdà 2001: 77-86). Evidentment el text imprès no reflecteix els trets de la pronúncia. Hi ha una versió sonora de la contalla en qüestió enregistrada per a un programa de Ràdio Arrels de Perpinyà per un rossellonès, el Sr. Gabriel Escarrà, veí d'Elna. Per a la caracterització de la morfosintaxi, del lèxic i de la semàntica del text vaig demanar l'ajut d'Eloi Castelló, un jove traductor de Tàrraga, exlector de la nostra universitat que va tenir l'amabilitat d'assenyalar-me al text tots els fenòmens gramaticals i mots que no pertanyien al seu català. Hi havia un nombre prou important de tals elements, però verificant-los em vaig adonar que el llenguatge emprat per J. P. Cerdà compartia molts trets característics amb la llengua antiga o amb altres variants, i que la majoria de les unitats lèxiques es trobava documentada al *Diccionari català-valencià-balear (DCVB)* com és el cas de la forma verbal *apar*, del nom *camalliga* en lloc de *lligacama* o del mot *beutat* 'bellesa' que el diccionari esmentat documenta, entre altres, amb una cita de Ramon Llull. Es pot observar al text l'existència d'un cert polimorfisme: *perderieu* i *perdran*; *afores*, *manera*, *saviesa* al costat de *enfores* i els castellanismes *modo* i *sabiduria*. (Només hi manca *sapiència* per tenir el quadre complet...). S'hi troben uns quants castellanismes sintàctics i lèxics: que *tenia de creure* la dona tot rient del *susto*, de tots *modos*, jo m'hi jugui la *bolsa*, tots *despedits*, *s'encontra* sol. La forma *susurra* (en lloc de *xiuxiueja*, *murmura*) podria ser també gallicisme. Gallicismes evidents són els mots *crebar* per 'morir', *despotxar* per 'desembutxacar' i *manxeta* / *manxetes* per 'bocamàniga', etc. En la combinació *decuplat pel dolor*, l'autor calca el gallicisme *décupler* (*decuplicar* en català 'multiplicar per deu; *fig* augmentar, multiplicar'). Tal vegada la presència de certs mots cultes, coneguts però poc habituals al català parlat, com *suputar* 'avaluar indirectament' (*DCVB*) també es pot explicar per la influència del francès.

Tenim gallicismes també en el domini de la fraseologia: a més de la comparació *dret com un pal* que apareix dos cops a l'obra, l'escriptor empra també una forma calcada del francès: *dret com una I*. Alguns dels gallicismes podien haver entrat a la llengua a través de l'occità. Aquest és el cas de la combinació *sul cop* 'immediatament', documentat pel PR **coup**: III 4 *Sur le coup*: immédia-

tament. Cf. també el mot **sulcòp** al *Diccionari català-occità / occitan-catalan* (DCO-OC). Exemples d'occitanismes emprats per J. P. Cerdà —i usats correntment a la Catalunya del Nord— són *noga* per 'nou', *peirer* 'paleta', etc.

A les *Contalles* tenim també molts exemples de «rossellonismes» lèxics —alguns coneguts per tothom, altres emprats només a Cerdanya. N'enumero uns quants: *adret* 'hàbil'; *atudar* 'apagar'; *arrufa* 'arruga, plec'; tots els *bands*, d'un *band* a l'altre; *çaçaire* 'caçador, de caça'; *desbotar* 'forçar (la porta)'; *empinnat / empinyat* 'enujat, irritat, recelós'; *entemat* 'tossut'; *esmogut* < *esmoure* 'commoure'; *flinganta/fringanta (fringaire)* 'enamorada'; *ganyidar* 'ganyolar'; *mosellut* 'molsut, carnós', aquí: 'el porc'; *patoll* 'conjunt de gent que va desordenadament'; *pler* 'plaer'; *a pleret* 'a poc a poc'; *prometència* 'prometença'; *quitllar* 'posar dret'; *retrossar* 'arromangar', *revenial* 'que fa revenir; que fa tornar a la vida'; *rodal* 'lloc, indret'. Hi ha mots que l'autor empra en dues variants, com és ara el cas de *pastor / pastre*. Representa un cas interessant el mot compost *Sant-Cugat-del-Vallès*, no documentat pels diccionaris que, com es pot deduir també del context, vol dir 'llit' (*li ensenya un Sant-Cugat-del-Vallès ben tou i coixinat. (...) És l'únic que tenim. Trieu! O dins del meu o a la cella amb els altres* (Cerdà 2001: 83). L'autor em va explicar que es tractava d'una denominació jocosa derivada de l'expressió *colgar-se al llit*. La similitud entre *colga't* i *Cugat* dona lloc a aquest sentit humorístic.

Entre els elements gramaticals peculiars cal destacar l'ús de la conjunció *mes* 'però' i de les preposicions *sus (sul)* 'sobre (sobre el)' i de la forma *an, ana (susurra la gatamaula a n'el prior; venia dret cap a n'ells)*. Podem observar també la sufixació femenina de cert adjectius invariables (*gent estudianta; gent campestra*).

3. FRASEOLOGIA EN GENERAL I FRASEOLOGIA NORD-CATALANA EN PARTICULAR

3.1. *Imatges originals o frases banals i gastades?*

Hi ha molts «fraseombadalits» al món fascinats per les expressions idiomàtiques de diverses llengües. No falten poetes i escriptors que consideren la fraseologia popular un tresor inestimable, una font inesgotable d'imatges originals. El poeta hongarès Sándor Csoóri en un article sobre la llengua materna recorda les paraules d'una *csángó [txango]*, una hongaresa de la regió romanesa de Moldàvia. La mare parlant de la seva filla més petita diu: "Annának olyan férje van, tedd a sebre, meggyógyít (Anna té un home que si el poses a la ferida, et cura)". Csoóri afegeix: "Anoto això aquí, com si copiés molt emocionat una cançó popular o una balada desconegudes" (Csoóri 1973: 58). El poeta queda encisat per una expressió que no havia sentit mai, però cal dir que res de

«cançó popular o balada desconegudes» —es tracta d'un fraseologisme usual en altres llocs. La traducció literal d'aquesta expressió s'empra, per exemple, en polonès per designar una persona afectuosa, manyaga, dolça, pacient: *miły, dobry, łagodny, zgodny choć go do rany przyłożyć*. Fins i tot pot ser que repetida massa sovint aquesta fórmula podria semblar un lloc comú més aviat banal a un altre poeta. Dic això per advertir que no hem d'oblidar que els termes *fraseologia, frases fetes* poden significar també 'excés de paraules, ús de frases buides de sentit' (DIEC) i que hi ha autors, com és ara Josep Pla, que els utilitzen en aquest sentit. En un fragment de la novel·la *El carrer estret* trobem la següent afirmació:

En aquella tertúlia de botiguers l'automatisme col·loquial era enorme. De vegades parlaven mitja hora del temps a base de frases fetes —a base de frases l'aparició de les quals podia predir-se amb una seguretat perfecta (Pla 1998: 232).

En la tercera sèrie dels *Homenots*, parlant de Josep Carner, Pla ens diu:

Li costava molt més parlar amb tòpics i frases fetes, vull dir de la manera habitual de no dir res que utilitzem la gent, que donar a la seva expressió un punt de transcendència [...]. De vegades, és clar, per a fer-se ràpidament entendre de l'interlocutor, no tenia més remei que utilitzar una frase feta qualsevol, llavors semblava donar-se'n de vergonya i es tornava vermell, com si hagués quedat sufocat literalment (Pla 1972: 242).

Frases similars es poden trobar a molts escrits d'en Pla. Per fer veure que l'escriptor parlant de frases fetes no pensa només en llocs comuns, frases banals i gastades, citaré encara un exemple: en un altre llibre seu, en *El quadern gris*, afirma:

El llenguatge popular està saturat de locucions de vell. *Així ho hem trobat, així ho deixarem; a cada bugada, perdem un llençol...*, etc. Aquestes expressions, tan reiterades, em treuen de polleguera (Pla 2000: 75. — La cursiva és meua: K. M.).

No seria difícil reunir en diferents llengües exemples similars d'un matís més o menys pejoratiu, com, per exemple, la frase del famós actor francès Yves Montand que segueix:

Quand il critiquait l'URSS, je répondais par les mêmes formules toutes faites: «*Il ne faut pas jeter le bébé avec l'eau du bain...*», «*On ne fait pas d'omelette sans casser des œufs...*» (Le Nouvel Observateur, Supplément au N° 2090 du Novembre 2004, 74).

O sigui que el que treu de polleguera alguns, perquè els semblen expressions atrotinades, de vell, per a altres, com a Csoóri, representa una frescor, una originalitat increïble. *De gustibus non est disputandum*, o sigui *De gustos no hi ha res escrit* —que curiosament en hongarès es diu *Az ízlések és a pofonok*

különbözök (Els gustos i les bufetades són diferents). En el nostre col·loqui —sense haver-hi bufetades— també hi ha hagut opinions de molta mena, cosa comprensible, ja que a partir dels anys noranta la fraseologia, entesa com a una branca de la lingüística, ha fet grans progressos i s'ha diversificat també a les terres catalanes. Tot i reconeixent l'innegable avanç de les recerques catalanes sobre fraseologia, cal assenyalar un cert endarreriment en el terreny de la fraseografia (lexicografia fraseològica). Cada vegada es nota més la falta d'un gran diccionari fraseològic català, i consultant els diccionaris monolingües i bil·lingües catalans, hom pot tenir la impressió que els redactors aprofiten poc les nostres observacions crítiques sobre el tractament de les unitats fraseològiques. Malgrat tot, espero que alguna de les publicacions aparegudes —i entre elles alguns dels textos de les meves comunicacions, ponències i articles realitzats d'ençà del 1989 sobre fraseologia catalana—, hagi contribuït a aclarir certes qüestions teòriques i pràctiques. Sense poder entrar aquí en detalls, recordo només que una àmplia informació bibliogràfica es troba en un article de Gloria Corpas Pastor i K. Morvay (Corpas Pastor/Morvay 2002) i en un escrit de Jordi Ginebra (Ginebra 2003: 45-55). Tenia la intenció de recollir i afegir al text de la meua ponència les novetats més importants no mencionades a les dues publicacions citades, però per falta de temps no ho he pogut realitzar.

3.2. *La fraseologia nord-catalana i la gènesi del PDFC*

Per conèixer millor la fraseologia del català parlat a la Catalunya del Nord, caldrà començar, com més aviat millor, a arreplegar tot el material que apareix dispers en publicacions diferents, i a completar-ne la llista amb formes encara no enregistrades que es poden documentar en l'ús oral i/o escrit. Comentaré aquí breument un exemple citat al *PDFC*:

HEURE

val més se les heure amb Déu que no amb els seus sants {*val més se les heure amb Déu que no amb els seus sants; més val adreçar-se a Déu que als sants; val més tustar al finestró del Bon Déu que a la portalada d'un sant*}

<proverbi que> s'usa per aconsellar resoldre els problemes dirigint-se als superiors i no pas als subalterns. [dirigir-se (als superiors)*]

Va agafar-se les virtuts entre mans i s'adreçà al senyor: ja que ho sap tothom, val més se les heure amb Déu que no amb els seus sants. (26) [60-61]

Si Déu no torna, vegem els sants, pensà la Poneta, que sentia amoixar-se-li les il·lusions. El sant... és a dir el capellà, no hi podia gran cosa; però, essent bon home com era, sempre els ajudaria amb una pregària. (27) [61]

Doc.: DIEC **déu**: Ø; **heure**: Ø; **sant**: Ø. | *Obs.*: La variant *Més val adreçar-se a Déu que als sants* figura al DCVB documentada com a rossellonesa, en companyia d'altres sinònims: «Més pot Déu que tots els sants» (Menorca); «Quan Déu no vol, els sants no poden» (Cata-

lunya, València, Balears); «Més pot Déu que el dimoni» (Mallorca); «Déu pot més que tots els diables»: totes aquestes sentències indiquen que convé més acudir directament al superior principal que servir-se d'intermediaris per demanar-li alguna cosa. I BOTET (1998) sota l'entrada **Déu** recull les formes: «Estigues bé amb Déu i riu-te dels sants» i «Més val adreçar-se a Déu que als sants». I a la Catalunya del Nord es coneix també la variant «Val més tustar al finestró del Bon Déu que a la portalada d'un sant» que documento —amb algunes correccions— del fullet que presenta un dels espectacles de la *1a Trobada de Teatre Català*, «El vi de l'Anton», que va tenir lloc el dia 12 d'abril de 2002, a Ceret: «No ho encerta fins que l'Anton [...] s'avisí de li donar un cop de mà. Allavors sí que se'n parlarà [...]. Seria, doncs, veritat que “Val més tustar al finestró del Bon Déu que a la portalada d'un sant”?»

Malauradament hi ha poques publicacions que ens permetin conèixer la fraseologia nord-catalana. En primer lloc cal mencionar l'imprescindible *Diccionari català-valencià-balear*, i altres obres lexicogràfiques com són ara el refranyer de H. Guiter (Guiter 1969); els dos diccionaris de R. Botet (BOTET 1997 i 1998); els de P. Verdaguer (1999 i 2002), citats com VERDAGUER 1 i VERDAGUER 2, respectivament. A més, tenim el diccionari de J. Ribas i P. Verdaguer (RIBAS 2004) i el diccionari bilingüe —francès-català— de locucions de R. Botet i C. Camps (BOTET / CAMPS) acabat de sortir, del qual els autors estan enllestint-ne la part català-francès. Entre els pocs articles sobre el tema cal destacar l'article d'A. Roig (Roig 1981) —que va despertar el meu interès per la fraseologia nord-catalana— i un escrit recent de C. Camps (Camps 2005). Les llargues estades passades a la Catalunya del Nord des de l'any 1989 m'han permès observar de prop el català que s'hi parla. La lectura de les *Contalles de Cerdanya* em va fer descobrir una obra rica en combinacions estables de paraules que penso que pot aportar dades interessants per a la fraseologia i fraseografia catalanes. Entre contribucions meves sobre el tema, es pot mencionar un primer article (Morvay 2001a: 325-332) que en l'apèndix reproduïx una part del material fraseològic documentat pel vocabulari de R. Botet (BOTET: 1997) i publicacions més recents que fan conèixer el projecte del PDFC. El text de la comunicació presentada en el col·loqui organitzat per l'ICRECS (Morvay 2001/2004: 31-70) conté una mostra que documenta les unitats fraseològiques (UFs) de la llegenda «La dona d'aigua de Lanós» (Cerdà 2001: 15-35). El text d'una altra comunicació (Morvay 2001/2003), llegida al Col·loqui Internacional A. M. Alcover (17-21 de desembre del 2001, Palma de Mallorca), va acompanyat per un apèndix amb la llista dels fraseologismes que figuren a les dues novetats que es van afegir en l'edició de 2001 a les *Contalles de Cerdanya*: «La dona d'aigua de Lanós» i «D'un porc que no era un bou, venut sense diners que va fer ric el qui el perdé» (Cerdà 2001: 15-35 i 77-86, respectivament). Finalment, el text de l'article aparegut al volum I de la *Miscel·lània Joan Veny* (Morvay 2002) —una mostra del que seria el PDFC— recull en forma de diccionari les UFs de la contalla «D'un porc que no era un bou, venut sense diners que va fer ric el qui el perdé» (Cerdà 2001: 77-86). En dues ponències fetes el 2003 sobre altres temes (Morvay 2003a/2006 i 2003b/2006),

cito també materials del meu diccionari. Per falta d'espai no puc presentar aquí tot el material enllestit. Per això, a més del text complet del PDFC, he penjat a Internet una versió molt més detallada d'aquesta ponència. A la meua pàgina web personal <<http://morvay-k.web.elte.hu>> hi trobareu l'anàlisi de la fraseologia emprada a les *Contalles* en companyia d'uns escrits que especifiquen els principis del tractament de les UFs al diccionari.

4. EL PAPER DELS DICCIONARIS FRASEOLÒGICS I LA UTILITAT DEL PDFC

4.1. *El paper dels diccionaris fraseològics*

La redacció i la publicació de diccionaris fraseològics tenen no sols una importància pràctica, sinó també científica, lingüística: poden impulsar el desenvolupament de la fraseologia (cf. Kótova 1998: 255), i en el nostre cas concret: poden contribuir a la millora del tractament i de la caracterització del material fraseològic del català. Pel que fa a aquesta darrera possibilitat, cal recordar que mentre que les descripcions sobre el lèxic de diversos idiomes són prou detallades i fidedignes, les informacions sobre les combinacions de paraules, sobre el funcionament del sistema fraseològic d'una llengua, són més aviat minses. En el cas concret del català, no sabem, per exemple, quines són les UFs més freqüentment emprades en el llenguatge oral i escrit, malgrat que per a la lexicografia i l'ensenyament de l'idioma seria molt important disposar d'aquestes dades. Les recerques russes semblen les més avançades en aquest camp, i per això considero molt útil la publicació de dos manuals de Valerii Mokienko (Mokienko 2000a i 2000b) en gallec (cf. al respecte Morvay 2004b). En català no conec cap obra similar. Es necessitarien també anàlisis parcials, com la de G. Corpas Pastor sobre l'ús de les parèmies en un corpus del castellà peninsular actual (Corpas Pastor 1998). Com ho he comentat, considero que mentre que els estudis fraseològics teòrics sobre el català s'han desenvolupat de manera espectacular, en el camp pràctic, i molt especialment en el de la fraseologia lexicogràfica (fraseografia), es nota un endarreriment considerable. El castellà disposa ja d'un *Diccionario fraseológico documentado del español actual (DFDEA)* i d'un diccionari combinatori, l'anomenat *REDES* —unes obres molt completes (cf. al respecte les ressenyes de Morvay: 2006b i 2007, en premsa).

Pel que fa a la fraseologia del català parlat a la Catalunya del Nord, com s'ha dit, no hi ha gaires treballs que s'hi dediquen i no n'hi ha cap que en sistematitzi els coneixements. La breu caracterització del material fraseològic que es troba en les «Contalles de Cerdanya» de J. P. Cerdà, realitzada per a aquesta ponència, no pot aspirar a ésser més que un dels primers intents, una aportació modesta en aquest domini. De tota manera, estic convençut que els reculls fraseològics, com és l'excel·lent treball inèdit de Mercè Biosca i Postius

sobre la fraseologia en l'obra de Jesús Moncada (Biosca 1989) i el treball desenvolupat actualment per aquesta autora i per Maria-Pau Cornadó (Biosca / Cornadó 2000) poden proporcionar materials interessants per conèixer millor la fraseologia catalana. Coneixent la realitat sociolingüística de la Catalunya del Nord, penso que no es pot perdre gaire temps per començar a investigar i intentar recuperar per a l'ús normal la fraseologia. El *PDFC* voldria contribuir a la realització d'aquesta tasca difícil.

4.2. La utilitat del *PDFC*

En la ponència feta al II Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Tarragona, 7-9 d'abril de 2003), vaig examinar unes 460 UFs documentades pel *PDFC*. La revisió d'aquest material va donar els següents resultats: només 104 unitats —o sigui, aproximadament un 22.6%— consten al *DIEC* en forma idèntica o en alguna variant seva. Per contra, 356 unitats, o sigui un 77.4%, no hi figuren. O millor dit, 356 combinacions no es poden localitzar en la versió informatitzada del *DIEC* (1997) amb el mètode de recerca en les subentrades. Amb una recerca «manual» ulterior, es pot descobrir encara 46 unitats —un 10% del material total que se citen en el *DIEC* com a exemples, sense definició. Hi ha, doncs 311 UFs utilitzades a les contalles que no figuren enlloc al *DIEC*, xifra que representa un 67.6% del total. (Per a més detalls, cf. l'*Apèndix 2 i 3* en Morvay 2003a/2006, en premsa.) Verificant el material complet recollit al *PDFC* —fent servir el CD-ROM del diccionari i realitzant també recerca manual per verificar els exemples— ens adonem que de les 619 unitats només 167 (un 27%) es troben documentades d'alguna manera al *DIEC*. 453 combinacions (un 73%) no hi consten (cf. la llista que apareix a l'*Apèndix 1* de la versió penjada a Internet, on la cursiva negreta assenyala les 167 unitats documentades pel *DIEC*). Aquestes dades, al meu parer, mostren clarament la necessitat de millorar el tractament dels fraseologismes als diccionaris catalans, cosa que difícilment es podrà fer sense publicar un diccionari fraseològic català.

La utilitat del *PDFC* radica en el fet que, a més d'ajudar a desxifrar el sentit de les UFs que apareixen a les *Contalles...* i permetre de caracteritzar la fraseologia «cerdaniana» i nord-catalana, el diccionari crida l'atenció sobre deficiències d'altres obres lexicogràfiques en el camp del tractament dels fraseologismes. En la selecció del material segueixo el concepte ampli de la fraseologia, incorporant també algunes combinacions de paraules que figurarien en un recull d'expressions idiomàtiques pròpiament dit. Sovint ho faig només per poder documentar solucions, definicions defectuoses dels diccionaris catalans com són ara el *DIEC* i el *DMLC*. Aquest darrer diccionari va efectuar millores en el tractament del material fraseològic respecte al *DIEC*, però al meu parer encara necessita una acurada revisió (cf. Morvay 2001b: 13). Aquí co-

mento breument només dos casos. El primer és una falta del *DIEC* corregida pel *DMLC*: el terme *nervi de bou* que està explicat al *DIEC* pel seu sinònim *vit de bou* i definit com a ‘membre viril de certs animals. *Vit de bou, d’ase*’. Evidentment, en el fragment cerdanià «Cal dir al seu punt que s’havia estacat amb la camalliga, penjant dins l’entreuix, el nervi de bou, més sec i gruixut, que hagués trobat en el firal» [81], necessitem el significat no documentat pel *DIEC*: ‘fuet, assot’. El *DMLC* corrigeix aquest oblit afegint la forma: **vit de bou** o *SIMPL. vit* ‘Peça de couro emprada per a fer fuets i per assotar’. Un altre tipus d’errada és quan els diccionaris documenten només una de les accepcions d’una combinació polisèmica, com és el cas de la unitat *fer-se càrrec* {u.p. *es fa càrrec* de quelcom} que apareix tres cops al text de les *Contalles* en el sentit de ‘u.p. *s’encarrega* de quelcom’ i que als diccionaris catalans es defineix només com a ‘u.p. *es fa una idea de quelcom*’ (cf. l’article corresponent del *PDFC* sota l’entrada *CÀRREC*). Per a més exemples vegeu l’*Apèndix 2* (Fraseologismes documentats pel *PDFC* que no figuren al *DIEC*), en la versió penjada a Internet.

5. BREU CARACTERITZACIÓ DEL *PDFC*

5.1. *Generalitats*

El *PDFC* recull diferents tipus de combinacions de paraules estables. El diccionari consta de les següents parts: després de l’apartat que presenta l’estructura bàsica dels articles del diccionari (*Guia ràpida*) i que forneix també la clau de símbols i abreviacions emprats, tenim l’índex conceptual de les unitats que registra el *PDFC* (*Llista dels fraseologismes ... ordenats alfabèticament segons una paraula clau del significat*). L’obra lexicogràfica pròpiament dita és un diccionari fraseològic explicatiu, que defineix 619 de les combinacions estables emprades a les *Contalles* i en documenta l’ús. Pel que fa a la distinció entre un diccionari fraseològic explicatiu i un diccionari conceptual, veg. Morvay 2004a: 175-176. La xifra mencionada de les unitats recollides correspon al nombre de les combinacions de paraules enumerades sota els diferents conceptes semàntics en la *Llista dels fraseologismes... ordenats alfabèticament segons una paraula clau del significat*. En aquesta llista es considera com a unitats independents també cada una de les accepcions de les formes polisèmiques. És per això que expressions com la mencionada *deixar-hi les banyes* hi apareixen dues vegades:

fracassar*, dany*	banya	deixar-hi les banyes	deixar
dany*, fracassar*	banya	deixar-hi les banyes	deixar

(Cf. l’article corresponent del *PDFC*. Per a més detalls consulteu les informacions en Morvay 2001/2003, 2001/2004 i la versió penjada a Internet.)

5.2. L'estructura dels articles del diccionari (Guia ràpida)

PEDRA

quedar dret, fet una pedra fita {u.p. *queda dreta, feta una pedra fita; queda / resta (feta) de pedra.*}
 u.p. queda / resta estupefacta; sense paraula per ésser molt espantada, sorpresa o admirada.
 [estupefacte*]

Queda dret, encisat, els fils de la cabellera entortolligats al seu puny, fet quasi una pedra fita. [28]

Doc.: DIEC i DCVB Ø. | Cf. **quedar pedra feta; quedar-se / tornar-se de pedra** (o **quedar-se fet una pedra**)

(1) PEDRA

(2) **quedar dret, fet una pedra fita** (3) {(3a) u.p. *queda dreta, feta una pedra fita;* (3b) *queda / resta* (3c) *(feta) de pedra*}

(4) (4a) u.p. queda / resta estupefacta; sense paraula per ésser molt espantada, sorpresa o admirada. (5) [estupefacte*]

(6) Queda dret, encisat, els fils de la cabellera entortolligats al seu puny, fet quasi una pedra fita. (7a) [28]

(8) Doc.: DIEC i DCVB Ø. | (9) Cf. **quedar pedra feta; quedar-se / tornar-se de pedra** (o **quedar-se fet una pedra**)

quedar pedra feta {u.p. *queda pedra feta*}
 u.p. es torna de pedra; es petrifica [petrificar-se*]

Es diu a dins del seu pensament que si ho volgués la dona, ell quedaria pedra feta d'haver gosat acarar-se al misteri de l'aigua [28]

Doc.: DIEC i DCVB Ø. | (10) Obs.: En sentit figurat s'usen les formes u.p. *queda dreta, feta una pedra fita; queda / resta (feta) de pedra*, fraseologismes que apareixen varies vegades a les *Contalles*.

quedar-se / tornar-se de pedra (o **quedar-se fet una pedra**) {u.p. *(es) queda* (o *es torna*) *de pedra*; o *resta / queda feta una pedra*}
 u.p. es queda molt sorpresa, estupefacta. [estupefacte*]

En escoltar aqueixes paraules, tothom quedà fet una pedra. (7b) (21) [56]

Doc.: DIEC **pedra 19: FIG. restar de pedra** Indicant una gran sorpresa. | DCVB **pedra: Loc. -h) Quedar, o Romandre de pedra:** quedar sense paraula per excés d'espant, de sorpresa, d'admiració. *Tots tres quedaren de pedra*, Alcover Rond. I, 177. *Vaig restar de pedra*, Ruyra Parada, 32. |

(11) **quedar(-se) fet una pedra = quedar(-se) de pedra**
tornar-se de pedra = quedar(-se) de pedra

PEIX

(12) **servir els** → **peixos**

Comentaris:

- (1) Sota les entrades (*paraules clau lematitzadores*) —impreses amb versaletes en negreta i ordenades alfabèticament— apareix la
 - (2) forma lexicogràfica habitual en negreta cursiva i
 - (3) entre claus rodones, figura la forma fraseogràfica completa, impresa en cursiva rodona, del(s) fraseologisme(s) relacionat(s) amb l'entrada en qüestió.
 - (3a) La forma fraseogràfica conté, quan és necessari, una indicació entre parèntesis angulars sobre certes restriccions (formals, gramaticals i semàntico-pragmàtiques) en la combinabilitat dels fraseologismes, informacions que apareixen també en la definició.
 - (3b) Els elements intercanviables de la forma lexicogràfica i/o fraseogràfica de les UFs (variants qualitatives) estan separats per una barra obliqua.
 - (3c) Els elements facultatius de la forma lexicogràfica i/o fraseogràfica de les UFs (variants quantitatives) apareixen entre parèntesis rodons.

A continuació tenim:

- (4) la definició que integra, quan cal, la indicació de les restriccions mencionades (4a).
- (5) Entre claudators, assenyalada amb un asterisc, consta la paraula clau semàntica, un concepte que es pot relacionar amb el significat de la combinació.

A part, separat amb una línia en blanc, se cita:

- (6) un fragment del llibre de J. P. Cerdà que il·lustra l'ús de la combinació documentada.
- (7a) Les xifres entre claudators que segueixen el fragment citat de les *Contalles...* es refereixen a l'edició de l'any 2001.
- (7b) Les xifres entre parèntesis rodons fan referència a l'edició de 1977.

Separada amb una línia en blanc, tenim:

- (8) la documentació de l'aparició de la unitat dada en altres diccionaris o la seva absència.

Aquesta informació pot ser completada amb una

- (9) remissió a un sinònim del fraseologisme en qüestió, documentat també al *PDFC*, o pot ser acompanyada per
- (10) una observació complementària.
- (11) L'article pot contenir encara variants formals d'una expressió sense definir-les ni documentar-les, remetent-les a la forma bàsica.

Quan un fraseologisme apareix documentat sota una entrada diferent que el lema en qüestió, es remet amb l'ajut d'una

(12) fletxa que indica el mot sota el qual la unitat està lematitzada:

DRET, -A

quedar dret, fet una → *pedra fita*

FET, -A

quedar dret, fet una → *pedra fita*; *quedar* → *pedra feta*; *quedar-se fet una* → *pedra*

QUEDAR(-SE)

quedar de → *pedra*; *quedar dret, fet una* → *pedra fita*; *quedar* → *pedra feta*
quedar-se fet una *pedra*

TORNAR(-SE)

tornar-se de → *pedra*

Quan cal es precisa la forma exacta de l'entrada en qüestió:

COT, -A

amb el cap cot: → CAP¹

DEMANAR

cap a dintre que m'hi demanen: → CAP²

PETIT, -A

qui us ha dit? - *El meu dit petit (que tot ho sap i ho ha sentit)*: → DIR.

(Cf. també l'apartat «Clau de símbols i abreviacions emprats en el *Petit Diccionari Fraseològic Cerdanià*» en la versió penjada a Internet).

6. EL MATERIAL FRASEOLÒGIC DE LES «CONTALLES DE Cerdanya»

La fraseologia de les *Contalles...* no ha estat fins ara sotmesa a un examen rigorós. El *PDFC* reuneix material suficient per poder engegar-lo. Per caracteritzar el material fraseològic de les *Contalles de Cerdanya* recollit i documentat pel *PDFC*, a continuació parlaré de les següents qüestions: (6.1) els tipus de les unitats característiques de l'estil rondallístic; (6.1) les unitats emprades més d'una vegada en l'obra; (6.3) els elements constitutius freqüents de les combinacions utilitzades; (6.4.) el significat dels fraseologismes documentats i l'índex conceptual del material de les *Contalles...* Aquí es presenta només el contingut de l'apartat 6.1. La resta es pot consultar a la versió penjada a Internet.

6.1. *Els tipus de les unitats característiques de l'estil rondallístic*

J. P. Cerdà, en la seva obra, utilitza certs tipus de combinacions de paraules que es poden considerar característiques de l'estil rondallístic: proverbis i

frases sentencioses; fórmules rondallístiques; diferents fórmules fraseològiques i comparacions.

6.1.1. Proverbis i frases sentencioses

Les rondalles en general, i així també les *Contalles...*, empren freqüentment proverbis i diferents tipus de frases sentencioses. Al llibre de J. P. Cerdà trobem refranys coneguts en la mateixa forma o amb variants diferents en altres indrets del territori catalanoparlant o fins i tot en altres idiomes, com es pot verificar a la documentació facilitada pel *PDFC*:

cap capellà no pensa en quan era vicari - cf. *DCVB rector*: REFR. «El rector no es recorda de quan era vicari» (o «de quan era escolà»): es diu pels qui quan són grans o posats en un càrrec elevat mostren poca tolerància amb els defectes o debilitats dels nois o dels súbdits, com si ells no haguessin tingut les mateixes (català oriental, occidental).

fes-te-hi que Déu t'ajudarà - cf. *DCVB ajudar*: Loc. - g) «Déu diu: ajuda't, i t'ajudaré» (Cat. Bal.). «Ajuda't i Déu t'ajudarà.» (Men.). «El qui cau i s'alça, Déu l'ajuda.» (Manresa). Refranys que ensenyen la necessitat de posar cadascú de sa part l'esforç que necessita per aconseguir coses bones, i de no fiar-ho tot a la protecció graciosa de Déu. | *DCVB Déu*: REFR. - bb) «Déu ajuda al diligent»; «Déu diu: ajuda't, i t'ajudaré»; «Ajuda't de lo teu i ja t'ajudarà Déu» (Pineda de Mar). | *Obs.*: Es tracta d'un refrany conegut internacionalment: cf. *DHC següts magadon, (az) Isten is megsegít* ajuda't i Déu t'ajudarà.

qui el tracte féu, mantingui el preu - el *DIEC* i el *DCVB* recullen només: tractes són tractes. Cf. *DIEC tracte 3*: *Tractes són tractes*. (Exemple sense definició). | *DCVB tracte*: REFR. a) «Tractes són tractes». Significa que els tractes s'han de complir encara que siguin perjudicials per a un dels qui els han fets.

qui no respon, accedeix - cf. *DCVB callar*: REFR. m) «Qui calla, otorga» (Spill 10432) Qui calla, atorga; i qui atorga queda penjat» (Marroig Refr.). «Qui calla, hi consent» (Mall.). *Obs.*: Exemples sense definició. | *atorgar* o *otorgar*: REFR. a) «Qui calla, otorga» (Spill 10433) . - b) «Qui otorga, penja»: quien la confiese que la pague. (Voc. desc.). | *consentir*: REFR. — «Qui calla, hi consent» (Mall., Men.). | *Obs.*: Sin.: *Qui calla, consent*. En llatí: *Qui tacet consentire videtur*. Existeix també en diferents llengües d'Europa. Cf. hongarès: *DCH qui calla consent* (prov) a hallgatás beleegyezés. Cf. també al respecte: Litovkina: 2005, 236.

val més paciència que raons; val més se les heure amb Déu que no amb els seus sants - La variant *Més val adreçar-se a Déu que als sants* figura al *DCVB* documentada com a rossellonesa, en companyia d'altres sinònims: «Més pot Déu que tots els sants» (Menorca); «Quan Déu no vol, els sants no poden» (Catalunya, València, Balears); «Val més s'adreçar a Déu que als sants» (Ross.); «Més pot Déu que el dimoni» (Mallorca); «Déu pot més que tots els diables»: totes aquestes sentències indiquen que convé més acudir directament al superior principal que servir-se d'intermediaris per demanar-li alguna cosa. | *BOTET* (1998) sota l'entrada *Déu* recull les formes: «Estigues bé amb Déu i riu-te dels sants» i «Més val adreçar-se a Déu que als sants». | Al Rosselló es coneix també la variant: «Val més tustar al finestró del Bon Déu que a la portalada d'un sant» que documento —amb algunes correccions— del fullet que presenta un dels espectacles de la *1a Trobada de Teatre Català*, «El vi de l'Anton», que va tenir lloc el

dia 12 d'abril de 2002, a Ceret): «No ho encerta fins que l'Anton [...] s'avisí de li donar un cop de mà. Allavors sí que se'n parlarà [...]. Seria, doncs, veritat que “Val més tustar al finestró del Bon Déu que a la portalada d'un sant?”»

Dos d'aquests proverbis (*qui no respon, accedeix; val més se les heure amb Déu que no amb els seus sants*) figuren dos cops al text de les *Contalles*.

Les frases sentencioses emprades per J. P. Cerdà són:

el temps ho adoba tot; els bons usos es perden; en aquest món el més llest ha de guanyar; la vida és un joc d'arapinya-cabells; tot consell és bo de prendre; vaquers i carboners són parents de beneits; l'ofici de pagès és perdut.

Aquesta darrera figura al text en la forma següent:

Allà vingueren discutint del servei, mossos i criats; queixant-se del temps, que es perdien els bons usos. (48) [96]

6.1.2. Fórmules rondallístiques

Al costat dels refranys i les frases sentencioses que sovintegen en el llenguatge popular, els contes populars tenen unes estructures ponderatives com *camina que caminaràs, plora que ploraràs* i certes fórmules que serveixen per a començar o acabar la rondalla. Les estructures i fórmules rondallístiques estan estrictament lligades amb altres recursos ponderatius, com és el cas de les unitats *camina que caminaràs* i del proverbi *qui camina camí fa; caminant es fa camí*. Un altre exemple en podria ser la unitat *tururut, tururut, qui gemega ja ha rebut*, emprat per Jordi Pere Cerdà com a fórmula per a acabar una les contalles i que el DCVB recull com a proverbi. Com es pot apreciar als següents exemples, al costat de les fórmules rondallístiques tradicionals, a les *Contalles...* en tenim també algunes que introdueixen elements nous.

6.1.2.1. Fórmules per començar un conte:

això era...; això va passar fa anys i panys, ja no sé on...; això és un cas que va passar...; heus ací/aquí el que va passar...; una vegada hi havia...

Evidentment, l'escriptor pot introduir el seu conte també d'altra manera, dient, per exemple:

Abans dels carlins, abans dels moros, abans dels romans, ja veieu si és vell, fa anys i panys del temps que Herodes existia, la gent va viure un moment de gran crueltat. (39) [87].

6.1.2.2. Les fórmules per acabar un conte emprades a les *Contalles...* són:

si així no fos, el conte no seria acabat; encara <fan tal cosa>, si no van crebar; i encara deu córrer...; i encara hi és...; i encara ho és; si no s'han mort, encara hi són; si ho és o no

ho és, qui ho sap, no en diu res (o Aquí a fora en diuen més. Poseu-bi el nas, si en voleu saber més); si no és veritat, què us hi diré?

6.1.3. Fórmules fraseològiques

Igual que al llenguatge col·loquial, en les *Contalles* sovintegen les diferents fórmules fraseològiques que expressen admiració, alegria, resolució, etc. o serveixen per amenaçar, animar, cridar l'atenció, maleir, suplicar o denegar una cosa, fer una promesa, etc. En el cas de les fórmules, el *PDFC* n'assenyala la funció o la situació en la qual aquestes són emprades:

Funció	Forma lexicogràfica habitual
acampar-se*	<i>llet s'escampa - jo també m'acampi</i>
admiració*	<i>Mare de Déu!</i>
admiració*	<i>Mare del món!</i>
adreçar-se*	<i>fills meus (fórmula d'adreçament)</i>
afirmació*	<i>com hi ha món</i>
alegria*	<i>ai, bon Déu de la Mare de Déu!</i>
ameaçança*	<i>ja ho veurem!</i>
animar*	<i>cap a ... falta gent o que m'hi esperen</i>
animar*	<i>cap a dintre que m'hi demanen</i>
animar*	<i>i cap a casa, que no hi falta feina</i>
atenció*	<i>heus aquí / ací</i>
atenció*	<i>heus aquí que aquí</i>
atenció*	<i>m'ci que</i>
complicació*	<i>caram, quin embull!</i>
denegar*	<i>ni és fet ni es fa</i>
dir*	<i>el que m'ha dit, ja us ho diré</i>
èmfasi*	<i>això, rai!</i>
feina*	<i>això que en diuen moltes eines per a poc treball</i>
intenció*	<i>allò de pagar, que qualsevol altre ho faci: a mi, ja m'heu vist</i>
maledicció*	<i>llamp ferís</i>
manera*	<i>i de quina manera!</i>
promesa*	<i>m'hai acabat les jugades</i>
resolució*	<i>encara que m'bi hagués d'empenyorar la camisa</i>
resposta*	<i>qui us ha dit? - El meu dit petit (que tot ho sap i ho ha sentit)</i>
súplica*	<i>per la salut de la vostra ànima</i>
<i>tal qual*</i>	<i>ja cal que sigueu...</i>
<i>tal qual*</i>	<i>ja no series ...</i>

Algunes de les contalles del llibre de J. P. Cerdà descriuen la vida dels pagesos, mossos i pastors. Entre les poques possibilitats de divertiment que ells tenen, l'autor parla de les apostes que fan. La majoria de les fórmules relacionades amb les juguesques es troben al conte «El toro Colom», la història de la qual es basa justament en una aposta. A les *Contalles* tenim les següents fórmules i expressions que es refereixen a les apostes:

aguantar la jugada; feta està la barrina; feta està la juguesca; la barrina està feta i la jugada mantinguda; la jugada és dita; m'bi jugaria qualsevol cosa ... que; m'bi jugui el que voldreu; o bé hi perdré el que em fa mascle o bé ...

El *PDFC* amb l'ajut de les remissions, mostra els lligams entre diferents fórmules, com es veu en el cas d'aquesta darrera frase masculista i la fórmula eufemística que hi refereix:

MASCLE

... o bé hi perdré el que em fa mascle o bé ... (euf.)

<fórmula que> hom usa per fer veure la seva fermesa, convicció i les ganes d'apostar.
[(fórmula d)'aposta*]

— Bé, féu l'hereu—; jo aguanti la jugada: o bé hi perdré el que em fa mascle o bé ell t'enganyarà i et portarà enganyat. (49) [97]

Doc.: DIEC fer: Ø; mascle: Ø; perdre: Ø. | Obs.: la fórmula fa referència al sexe (d'home). Cf. allò que sabeu.

ALLÒ

allò que sabeu (euf.)

<fórmula que> s'usa per alludir a un fet, a una cosa que no es vol anomenar. Aquí al·lusió al: [sexe* (de l'home)]

I tots es feien uns grans tips de riure. Més que més, ja es burlaven de l'hereu, que s'hi havia jugat allò que sabeu. (52) [100]

Doc.: DIEC allò: Ø; saber: Ø. | Obs.: cf. el fragment que diu: - Jo aguanti la jugada: o bé hi perdré el que em fa mascle o bé ell t'enganyarà. (49) [97]

6.1.4. Comparacions

La contalla «D'un porc que no era un bou, venut sense diners que va fer ric el qui el perdé» comença amb una frase que acumula tres comparacions i una altra unitat fraseològica:

El qui vol tractar amb la gent estudianta ja convé que sigui matiner, atent com un gos caçaire, prudent com la serp, àgil com l'esquirol, tocat posat i alguns talents de més que és rar de trobar-los junts, sobre tot [sic] en la pell d'un de nosaltres, pobres pagesos, abandonats de la mà de Déu. [77]

Entre els fraseologismes amb noms d'animals la majoria són comparacions. En aquest breu fragment les tres combinacions comparatives estables són d'aquesta mena. L'acumulació de diverses comparacions dins d'una mateixa frase sembla ésser característica, però no exclusiva, de l'estil rondallístic. En alguns textos periodístics també es documenta aquest fenomen, com es pot verificar en la frase següent, que cito d'una revista francesa:

A 88 ans, droit comme un i, sec comme un coupe de trique et sourire carnassier, le patriarche est frais comme un gardon. (Le Nouvel Observateur, Supplément au N° 2090 du Novembre 2004, 148.).

Les *Contalles...* és una obra rica en comparacions fraseològiques (combinacions comparatives estables). El PDFC en documenta 75 unitats, que significa un 12% del material reunit. La majoria de les comparances s'hi troben enumerades al *Diccionari* també sota l'entrada **COM**, on figuren en companyia d'estructures d'altra mena (per exemple, *com hi ha món; com si per sempre més*, etc.). Fora de les combinacions formades amb *com* o *com si* en tenim encara unes quantes de constituïdes amb l'ajut dels mots: *més que, semblar, talment* o *igual que*:

més clar que el dia a mig jorn (o a migjorn); plorar més llàgrimes amargues / amargants que no cauen nogues verdes d'un noguer; plorar més llàgrimes amargues / amargants que ni les nogues verdes d'un noguer; semblar fet d'argent viu; semblar que s'bagi demenjar; semblar una vellesa a la Matusalem; punxegut talment l'ullal d'un gos a punt de mossegar; quedar bocabadat talment li hagués caigut mitja volta del cel sus de la closca; sedós igual que un núvol blanc enmig del cel.

La freqüència i la gran quantitat d'aparició d'aquest tipus d'unitat en l'obra examinada em fan evident la necessitat d'incloure-les al PDFC. (Sobre la qüestió de l'exclusió o no de les comparances del domini de la fraseologia, cf. Tristà 1998: 301-302 i Morvay 2000/2003.) Un dels trets característics de les comparacions —cosa que és per a alguns un argument per no considerar-les com a fraseologismes propiament dits— és que el seu significat és *componencial*, o sigui que es pot deduir fàcilment del significat dels seus elements constitutius: *atent com un gos caçaire* 'molt atent'. Curiosament la majoria dels diccionaris no utilitzen aquest tret per a realitzar la lematització —l'ordenació del material fraseològic sota lemes (entrades) escollits com a mots clau. (Cf. al respecte Bargalló *et al.* 2001/2003: nota núm. 8.)

En l'*Apèndix 3* de la versió penjada a Internet s'enumeren les comparacions fraseològiques documentades pel PDFC. El lematitzador hi apareix amb negreta sempre que aquest coincideix plenament o parcialment amb el concepte clau semàntic (o funció). Es pot constatar que la coincidència apareix en un 75% dels exemples, i només en una quarta part dels exemples el lematitzador divergeix del concepte clau semàntic. Hem de recordar, però, que les comparacions poden aparèixer també en una forma abreujada: *ésser com un escorri; ésser com una espina*, etc. cosa que pot dificultar-ne la localització si el diccionari utilitzat no disposa d'un sistema de remissions.

Com he assenyalat, tot aquest material s'analitza detalladament en la versió que es pot consultar a Internet en la meua pàgina personal. Vegeu-hi els apartats 6.2 (*Unitats emprades més d'una vegada en l'obra*), 6.3 (*Els elements constitutius freqüents de les combinacions utilitzades*), 6.4 (*El significat dels fraseologismes documentats i l'índex conceptual del material de les Contalles...*) i els Apèndixs 3-5: 3 (*Llista de les comparacions fraseològiques que figuren a les Contalles...*), 4 (*Llista dels fraseologismes emprats més d'una vegada a les Contalles...*), 5 (*Llista dels somatismes fraseològics emprats per J. P. Cerdà que es podrien traduir literalment o amb lleugeres modificacions a l'hongarès.*)

7. FRASE FETA NO TÉ DESTORB (OBSERVACIONS FINALS)

El *PDFC* és un diccionari fraseològic explicatiu que recull les combinacions estables de paraules emprades a les *Contalles de Cerdanya*. El diccionari les defineix documentant igualment el seu ús al llibre de Jordi Pere Cerdà i la seva aparició o absència en altres diccionaris. El *PDFC*, sense renunciar a certes innovacions en el tractament fraseogràfic del material, aspira a oferir als usuaris una manera simple de cercar (i trobar) les unitats enregistrades. Les innovacions concerneixen la forma de les UFs (es distingeix entre forma lexicogràfica i fraseogràfica —aquesta darrera harmonitzada amb la definició) i els criteris de lematització emprats. El sistema de remissions i de referències creuades, no sols facilita la recerca, sinó que, conjuntament amb les paraules clau semàntiques, permet descobrir els lligams que existeixen entre diferents fraseologismes documentats. Cf., per ex., *mossegar l'ham*; *portar l'ham*; *tirar l'ham* i *parar el llaç* que es relacionen amb el concepte [parany]*.

Es tracta —modèstia a banda— d'una de les primeres obres lexicogràfiques amb aquestes característiques fraseogràfiques per a la llengua catalana. La utilitat del *PDFC* radica en el fet que a més d'ajudar a desxifrar el sentit de les UFs que apareixen a les *Contalles...* i de permetre de caracteritzar la fraseologia «cerdaniana» i nord-catalana, el diccionari crida l'atenció sobre les deficiències d'altres obres lexicogràfiques en el camp del tractament dels fraseologismes. La publicació d'aquest diccionari en versió paper seria una bona ocasió també per a enllestir una edició revisada i corregida de les *Contalles de Cerdanya* de Jordi Pere Cerdà, perquè l'actual, malgrat les millores fetes, encara conté moltes errades.

KÁROLY MORVAY

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Actes 2003a: Momenti di cultura catalana in un millennio.* Atti del VII Convegno dell'AISC - Actes del Col·loqui Internacional de l'AISC. Nàpols, 22-24/05/2000, a cura d'A. M. Compagna et al., Napoli, Liguori Editore, vs. I-II.
- Actes 2003b: Actes del Congrés Internacional Antoni M. Alcover,* a cura de J. Guiscafrè i A. Picornell, Universitat de les Illes Balears - Càtedra Alcover-Moll-Villangómez / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Actes 2004: Actes del Col·loqui «Jordi Pere Cerdà - literatura, societat, frontera».* Osseja-Llívia, 28-30/09/2001, organitzat per l'ICRECS de Perpinyà, a cura de Cinto Carrera, Teresa Dalmau, Marie Grau i Miquela Valls, Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Presses Universitaires de Perpignan / Grup Català d'Estudis Rossellonesos.
- BADIA I CAPDEVILA 2002: Ignasi Badia i Capdevila, *Diccionari de les llengües d'Europa*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

- BARGALLÓ / CUBELLS / GINEBRA 2001/2003: Maria Bargalló / Olga Cubells / Jordi Ginebra, «Lexicografia i fraseologismes verbals: el *Diccionari català-valencià-balear*», dins *Actes 2003b*, 422-435.
- BIOSCA 1989, inèdit: Mercè Biosca i Postius, *La fraseologia en l'obra de Jesús Moncada*, I-II, Universitat de Lleida.
- BIOSCA / CORNADÓ 2000, inèdit: Mercè Biosca i Postius i Maria-Pau Cornadó, *Les frases fetes en l'obra de Jesús Moncada*, Universitat de Lleida.
- CAMPS 2005: Cristià Camps, «Els animals i les locucions: estudi comparatiu en català, occità i francès», *Estudis de llengua i literatura catalanes Miscel·lània Joan Veny*, 7, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 295-306.
- CERDÀ 1977: Jordi Pere Cerdà, *Contalles de Cerdanya*, Perpinyà, Col·lecció Sant Joan i Barres.
- CERDÀ 2001: Jordi Pere Cerdà, *La dona d'aigua de Lanós. Contalles de Cerdanya*, tercera edició revisada i ampliada, Canet, Trabucaire.
- CORPAS PASTOR 1998: Gloria Corpas Pastor, «El uso de paremias en un corpus del español peninsular actual», dins *Wotjak 1998*, 365-390.
- CORPAS PASTOR / MORVAY 2002: Gloria Corpas Pastor i Károly Morvay, «Los estudios de fraseología i fraseografía en la Península Ibérica (Breve presentación y orientación bibliográfica)», *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*, Sectio Linguistica, Tomus XXV, 165-182.
- CSÓÓRI 1973: Sándor Csoóri, «Találkozásaim az anyanyelvvel (Les meves trobades amb la llengua materna)», *Tiszatáj*, 10, 52-58.
- GINEBRA 2003: Jordi Ginebra, «Fraseologia, concurrències lèxiques i llengua estàndard», dins *Pradilla 2003*, 7-55.
- GUITER 1969: Henri Guiter, *Proverbes et dictons catalans*, París.
- KÓTOVA 1998: Marina Kótova, «As achegas rusas ós estudios fraseolóxicos», dins Xesús Ferro Ruibal (coord.), *Acas do I Coloquio Galego de Fraseoloxía*, Santiago de Compostella, Centro Ramón Piñeiro / Xunta de Galicia, 247-256.
- LITOVKINA 2005: Anna Litovkina, *Magyar közmondástár*, Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- MOKIENKO 2000a: Valerii Mokienko, *Fraseoloxía eslava*, Santiago de Compostella, Centro Ramón Piñeiro / Xunta de Galicia.
- MOKIENKO 2000b: Valerii Mokienko, *As imaxes da lingua rusa. Ensayos históricos, etimológicos e etnolingüísticos sobre fraseoloxía*, Santiago de Compostella, Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades / Xunta de Galicia.
- MORVAY 2000/2003: Károly Morvay, «Problemes de fraseologia i fraseografía (Notes sobre la comparació fraseològica)», dins *Actes 2003a*, v. II, 375-393.
- MORVAY 2001a: Károly Morvay, «Problemes de fraseologia històrica i dialectal. (Notes sobre la fraseologia rossellonesa)», *Estudis de llengua i literatura catalanes*, XLII, *Miscel·lània Giuseppe Tavani*, 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 315-332.
- MORVAY 2001b: Károly Morvay, «Problemes de fraseologia i fraseografía catalanes. El tractament de les unitats fraseològiques al *Diccionari manual de la llengua catalana*», *Rassegna Iberistica*, Venezia, novembre 2001, 3-19.
- MORVAY 2001/2003: Károly Morvay, «El Diccionari Català-Valencià-Balear i la fraseologia rossellonesa (Notes fraseogràfiques sobre el projecte d'un *Petit Diccionari Fraseològic Cerdanià*)», Comunic. Congrés Internacional A. M. Alcover, Palma, 17-21/12/2001, dins *Actes 2003b*, 343-370.
- MORVAY 2001/2004: Károly Morvay, «La fraseologia de les *Contalles de Cerdanya* de Jordi

- Pere Cerdà» (Notes i mostra del projecte d'un *Petit Diccionari Fraseològic Cerdanià*), dins *Actes* 2004, 31-70.
- MORVAY 2002: Károly Morvay, «Atent com un gos caçaire» - Mostra d'un Petit Diccionari Fraseològic, *Estudis de llengua i literatura catalanes*, XVI, *Miscel·lània Joan Veny*, 1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 99-146.
- MORVAY 2003a/2006, en premsa: Károly Morvay, «L'herència de Fabra», II Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra», Tarragona, 7-9 d'abril de 2003.
- MORVAY 2003b/2006, en premsa: Károly Morvay, «La fraseologia en la llengua literària del segle XX», dins *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Girona, 8-14 de setembre de 2003.
- MORVAY 2004a: Károly Morvay, «Por unha metafraseografía peninsular», *Cadernos de fraseoloxía galega*, 6, Santiago de Compostella, Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades / Xunta de Galicia, 169-189.
- MORVAY 2004b: Károly Morvay, «Notas sobre fraseoloxía comparada», *Cadernos de fraseoloxía Galega*, 6, Santiago de Compostella, Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades / Xunta de Galicia, 159-168.
- MORVAY 2006a: Károly Morvay, *Els bons usos es perden. Petit Diccionari Fraseològic Cerdanià*, Budapest, Nyitott könyv.
- MORVAY 2006b: Károly Morvay sobre Manuel Seco, Olimpia Andrés, Gabino Ramos (2004): *Diccionario fraseológico documentado del español actual, Estudios Románicos*, XXVIII, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 386-393. (Ressenya.)
- MORVAY: 2007, en premsa: Károly Morvay sobre REDES. *Diccionario combinatorio del español contemporáneo*, dir. Ignacio Bosque (2004), Ediciones SM. *Estudios Románicos*, XXIX, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans. (Ressenya.)
- PLA 1972: Josep Pla, *Obra completa*, 21. *Homenots*, Tercera sèrie, Barcelona, Ed. Destino.
- PLA 1998: Josep Pla, *El carrer estret*, Barcelona, Ed. Destino.
- PLA 2000: Josep Pla, *El quadern gris* (Una tria), Barcelona, Ed. Destino.
- PRADILLA 2003: Miquel Àngel Pradilla (ed.), *Identitat lingüística i estandarització*, Tarragona, Cossetània Edicions / Universitat Rovira i Virgili.
- ROIG 1981: Adrien Roig, «Les formules d'analogie du catalan parlé dans les Aspres roussillonnais», *Mélanges de Philologie et de Toponymie Romanes offerts à Henri Guiter*, Perpinyà, Comet, 119-135.
- STEGMANN 1991: Tilbert Dídac Stegmann (ed.), *Vocabulari Català-Alemany de l'any 1502*, Frankfurt am Main, Domus Editoria Europaea. (Edició facsímil)
- TRISTÁ 1998: Antonia María Tristá, «La fraseología y la fraseología», dins Wotjak 1998, 296-305.
- VALLS 2001/2004: Miquela Valls, «Llengües en contacte a la prosa narrativa de creació pròpia de Jordi Pere Cerdà», dins *Actes* 2004, 71-101.
- VENY 1993: Joan Veny, *Els parlars catalans* (Síntesi de dialectologia), Edició corregida i augmentada, Mallorca, Editorial Moll.
- WOTJAK 1998: Gerd Wotjak (ed.), *Estudios de fraseología y fraseografía del español actual*, Lingüística Iberoamericana, 6, Frankfurt am Main, Vervuert / Madrid, Iberoamericana.

DICCIONARIS I ALTRES FONTS CITATS EN FORMA D'ABREVIACIÓ

- BOTET* 1997: Renat Botet, *Vocabulari específic rossellonès amb traducció en francès i en català normatiu*, Perpinyà, El Trabucaire, 1997.
- BOTET* 1998: Renat Botet, *Proverbis. Català-francès (Amb equivalències en francès)*, Perpinyà, El Trabucaire, 1998.
- BOTET / CAMPS*: Renat Botet i Cristià Camps, *Dictionnaire français-catalan d'expressions, locutions et proverbes*, Canet, El Trabucaire, 2006.
- Contalles...*: Cf. Cerdà 1977, Cerdà 2001.
- DCH*: Kálmán Faluba i Károly Morvay, *Diccionari català-hongarès*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1990.
- DCO – OC*: Claudi Balaguer i Patrici Pojada, *Diccionari català-occità / occitan-catalan*, Barcelona, Llibres de l'Índex, 2005.
- DCVB*: Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll, *Diccionari català-valencià-balear*, 1-10, Palma, Editorial Moll, 1926-1962.
- DE*: *Diccionari Enciclopèdic*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1984.
- DFDEA*: Manuel Seco, Olimpia Andrés i Gabino Ramos, *Diccionario fraseológico documentado del español actual*, Madrid, Aguilar, 2004.
- DHC*: Kálmán Faluba i Károly Morvay, *Diccionari hongarès-català*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1996.
- DIEC*: *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1995. (Abreujat com a DLC-IEC a altres articles meus, Versió CD-ROM de l'any 1997.)
- DMLC*: *Diccionari manual de la llengua catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2001.
- PR*: Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. "Petit Robert"*, París, Société du Nouveau Littre, 1972.
- REDES*: REDES. *Diccionario combinatorio del español contemporáneo*, dir. Ignacio Bosque, Ediciones SM, 2004.
- RIBAS*: Joseph Ribas i Pierre Verdaguer, *Caram! Això me mira*, Portet-sur-Garonne, Loubatières, 2004.
- VERDAGUER* 1: Pere Verdaguer, *Diccionari de renecs i paraulotes*, Perpinyà, Trabucaire, 1999.
- VERDAGUER* 2: Pere Verdaguer, *Diccionari del rossellonès*, Barcelona, Edicions 62, 2002.

